

Entorn de les colònies industrials: aspectes socials i demogràfics de Puig-reig

Josep Albert Planes i Ball

A partir d'un cas local de la Catalunya interior, la població berguedana de Puig-reig, aquest article aborda qüestions relatives al canvi que anuncia l'aparició d'una nova organització del treball –unes pràctiques laborals i una força del treball emmarcades en l'emergent sistema fabril– dins la perspectiva històrica de la gènesi de les colònies industrials durant la segona meitat del segle XIX.

Puig-reig constitueix, certament, un exemple representatiu del canvi socio-regional experimentat per la implantació de la nova forma de treball i tecnologia industrial. El *Diccionario* de Pablo Riera ofereix una imatge més aviat humil de la població –sobre una base aclaparadorament agrària i d'escassa potencialitat productiva– en el moment previ d'iniciar-se el trànsit vers la industrialització:

“Nada de notable ofrecen las 146 casas que constituyen la de este P.R., esparcidas por todo él y que por lo tanto, apenas sí constituyen un núcleo de población importante. (...) El r. Llobregat, aun cuando discurre por el tér., de nada sirve, pues sus aguas no pueden utilizarse para el riego. Las prod. consisten en cereales, hortalizas, vino y aceite. Mantiénese ganado lanar y cabrío y hay alguna caza menor”.

Per copsar l'abast d'aquesta transformació hem cregut adient partir d'una elaboració prèvia que aplega, en una sèrie d'anys compresos entre

Anys	1851-1860	1861-1870	1871-1880	1881-1890
Total casaments	54	44	102	285
Total amb informació	40	33	79	45

ESTRUCTURA, PER OFICIS REFERITS ALS MARITS, DELS MATRIMONIS DE PUIG-REIG (1851-1890)

Anys	1851-1860		1861-1870		1871-1880		1881-1890	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Pagès	34	63	33	75	47	46	26	9,1
Bracer	3	5,5	-	-	-	-	-	-
Serrador	1	1,8	-	-	-	-	-	-
Propietari	-	-	1	2,2	4	3,9	2	0,7
Traginer	-	-	1	2,2	-	-	-	-
Pastor	-	-	-	-	1	0,9	-	-
Filador	-	-	-	-	6	5,8	5	1,7
Teixidor	1	1,8	-	-	9	8,8	10	3,5
Maoner	-	-	-	-	1	0,9	-	-
Paleta	-	-	-	-	7	6,8	-	-
Fuster	-	-	-	-	1	0,9	-	-
Llaurer	-	-	-	-	1	0,9	-	-
Forner	-	-	-	-	2	1,8	-	-
Desconegut	14	26	9	20,3	23	22,5	240	84,2
Altres	1	1,8	-	-	-	-	-	-

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de matrimonis dels llibres sacramentals. Arxiu Parroquial de Puig-reig. Llibres de matrimonis 1782-1851, 1852-1881 i 1881-1906.

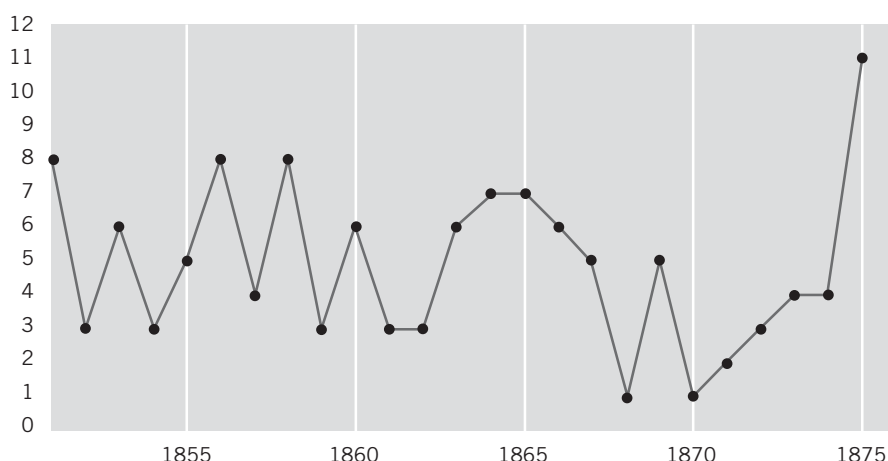
1851-1890, els oficis dels homes que es casaven a la parròquia de Sant Martí de Puig-reig. Tanmateix, el nostre intent no pot superar determinades limitacions, ja que, a més de l'omissió o descuit del rector en l'anotació dels oficis dels marits, les dades obtingu-

des, basades en casaments, no es poden confondre pas amb l'estructura de l'ocupació, alhora que aquelles teneixen a reflectir les entrades de nova força de treball i, per tant, negligeixen la presència de les generacions més adultes.

Com hom pot observar, a partir de la dècada de 1870 s'evidencia el modern canvi social amb l'aparició de nous grups dedicats al treball tèxtil i, ensems, una major complexitat en el ventall dels oficis. Malauradament, a partir de 1880 el nivell d'ocultació dels oficis és força considerable, fet que impossibilita qualsevol interpretació o explicació aproximativa. Amb tot, una ullada superficial a les dades obtingudes dels registres parroquials ens fa adonar que, entre 1871-1880, les professions vinculades a la indústria tèxtil –filadors i teixidors– representen el 14,7% dels marits anotats en aquell decenni. Paral·lelament, apareixen activitats professionals relacionades amb la construcció d'habitatges (sobretot paletes, però hi trobem alhora un maoner i un fuster), que signifiquen el 8,8% dels matrimonis, i àdhuc la provisió de queviures bàsics (2 forners). La transformació social coincideix, de fet, amb un seguit d'anys consecutius que enregistren el major nombre de casaments mai vist fins aleshores (19 matrimonis anotats el 1877, 16 el 1878 i 24 el 1879), després de la depressió econòmica dels anys seixanta i el parèntesi de la Tercera Guerra Carlista al Principat. Efectivament, l'evolució dels matrimonis mostra certa estabilitat entre 1851-1865 (5 esposoris de mitjana anual en el quinquenni 1851-1855, 5,8 entre 1856-1860 i 5,2 entre 1861-1865), però aquests minven significativament en el quinquenni 1866-1870 (3,6 matrimonis de mitjana anual), període que correspon al moment àlgid de la crisi econòmica apuntada; a partir de 1875, coincidint amb la fi de l'última carlinada i l'inici del funcionament de les fàbriques de l'Ametlla de Merola² i de la colònia Pons³, el nombre d'esposoris s'enfila espectacularment cap a màxims històrics (15,6 matrimonis de mitjana anual en el quinquenni 1876-1880; 26,8 entre 1881-1885; 30 entre 1886-1890 i 36,8 entre 1891-1895): els anys que apleguen les alces més importants són 1887, amb 37 esposalles anotades; 1893 i 1895, amb unes 43 cadascun; 1896, amb 37; 1894 i 1900, amb 36 cadascun, i 1898, amb unes 35 (v. GRÀFICS 1 i 2). Aquesta tendència alcista,

GRÀFIC 1

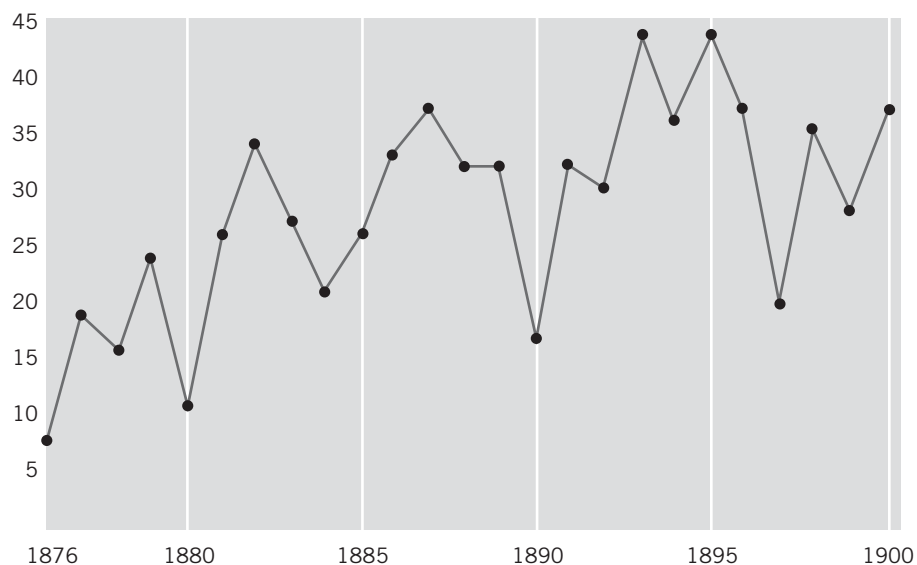
EVOLUCIÓ DELS MATRIMONIS DE LA PARRÒQUIA DE SANT MARTÍ DE PUIG-REIG (1851-1875)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels registres parroquials. APP. Llibre I de matrimonis (1782-1851).

GRÀFIC 2

EVOLUCIÓ DELS MATRIMONIS DE LA PARRÒQUIA DE SANT MARTÍ DE PUIG-REIG (1876-1900)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels registres parroquials. APP. Llibre II de matrimonis (1852-1881) i llibre III de matrimonis (1881-1906).

però, es veu afectada per determinades dificultats conjunturals, com ara la crisi de 1890, que provoca una sobtada davallada del nombre d'esposoris (17)⁴.

La lectura de les actes matrimoniales entre 1875-1890 ens permet obtenir la imatge –una mena de retrat-robot– dels nouvinguts que s'instal·laren

en la nova població. Aproximadament el 83% dels homes i dones que es casen en aquest interval de temps provenen de fora de la parròquia (amb la seva sufragània inclosa de Santa Maria de Merola). El perfil social dels homes correspon a individus joves, majoritàriament d'edats compreses entre els 21-30 anys, procedents del propi en-

torn comarcal (Berga, Casserres, Avià) i de zones limítrofes que visqueren l'ensulsiada de la indústria tradicional (el Solsonès i el Lluçanès), així com d'emergents localitats industrials de la vall del Llobregat (Gironella, Sallent, Balsareny), aspecte aquest darrer que demostra la transferència de treballadors amb els coneixements i les habilitats tècniques que el nou sistema fabril requeria. Respecte de les dones, que tendeixen generalment a anticipar l'edat del matrimoni abans que els homes, el tram d'edats més important se situa entre els 18-27 anys i llur procedència guarda paral·lelismes amb l'anterior masculina. En definitiva, ens trobem davant un espill ben representatiu de les migracions interiors que es produïren en aquesta època, panorama que es veu alhora ampliat per la posterior incorporació o arribada de joves procedents d'altres indrets de fora de Catalunya: el 1886 s'esposen a la parròquia de Sant Martí de Puig-reig José Bertolín i Mercedes Lizondo, de 23 i 21 anys respectivament, vinguts ambdós de la província aragonesa de Terol; l'any següent, el 1887, resten anotats els matrimonis formats per l'andorrà Bonaventura Munt, de 27 anys, i Maria del Carme Cererols, de 23 anys i natural d'Avinyó, per una banda, i Ricard Gasulla, de 27 anys i provinent del municipi de Forcall (província de Castelló), i Cecília Irla, de 20 i natural d'Odèn, d'altra (QUADRES 1 i 2).

L'evolució dels matrimonis presenta una estreta correlació amb la trajectòria dels naixements, els quals, després de mantenir-se en uns nivells de relativa estabilitat i estagnació, quan no de modest creixement, entre 1851-1875 (17,6 naixements de mitjana anual en el quinquenni 1851-1855; 18,4 entre 1856-1860; 17,4 entre 1861-1865; 19,2 entre 1866-1870 i 20,6 entre 1871-1875), experimenten un sobtat augment a partir d'aquest darrer moment (43,6 naixements de mitjana anual entre 1876-1880; 106,6 entre 1881-1885; 161 entre 1886-1890; 138,5 entre 1891-1895 i 140,4 entre 1896-1900) (v. GRÀFIC 3). D'acord amb les taxes de natalitat habituals a l'època (entorn de valors del 35 i el 45 per mil), la població de Puig-reig, situada al voltant dels 500-600 habi-

QUADRE 1
ORIGEN GEOGRÀFIC DELS CÒNJUGES DE LA PARRÒQUIA DE SANT MARTÍ DE PUIG-REIG (1875-1890)

LOCALITAT	HOMES		DONES	
	T.	%	T.	%
Puig-reig	39	10,4	44	11,7
Merola	24	6,4	18	4,8
Berga	20	5,3	14	3,7
Casserres	20	5,3	18	4,8
Balsareny	17	4,5	5	1,3
Avià	15	4	15	4
Gaià	14	3,7	11	2,9
Sallent	13	3,4	14	3,7
Olvan	12	3,2	11	2,9
Súria	10	2,6	8	2,1
Vilada	9	2,4	8	2,1
Gironella	8	2,1	8	2,1
Viver	7	1,8	10	2,6
Artés	6	1,6	3	0,8
Prats de Lluçanès	6	1,6	6	1,6
Santpedor	6	1,6	2	0,5
El Mojal	5	1,3	5	1,3
El Pujol de Planès	5	1,3	3	0,8
Montclar	5	1,3	-	-
Saldes	5	1,3	7	1,8
Santa Maria de la Guàrdia	5	1,3	9	2,4
Sisquer	5	1,3	2	0,5
Vallcebre	4	1	9	2,4
Cardona	2	0,5	6	1,6
La Baells	1	0,2	6	1,6
La Vansa	1	0,2	6	1,6
Sant Feliu de Lluelles	1	0,2	6	1,6
Fígols	2	0,5	5	1,3
Gósol	1	0,2	5	1,3
Riner	2	0,5	5	1,3
Altres indrets	104		110	
TOTAL	374		374	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels registres parroquials. APP. Llibre II de matrimonis (1852-1881) i llibre III de matrimonis (1881-1906).

tants entre 1871-1875, es duplicaria en el quinquenni següent de 1876-1880 i, fins i tot, arribaria a superar el llindar dels 1.300 habitants⁵. A les acaballes del segle XIX, la població assolí la fita dels 4.000 habitants⁶.

Un creixement de la població que sorprengué els mateixos coetanis, que hi percebien la vitalitat del país en la seva aposta pel progrés. El berguedà Antoni Guixé així ho constata a principis del segle XX, encara que, en sentit contrari, es planyia de la decadèn-

cia paral·lela de localitats que, com Berga, Casserres i Borredà, havien destacat per la seva indústria tèxtil tradicional:

“Puigreig, avans petit poblet de mala mort, avui ofereix també l'aspecte d'una verdadera Vila à causa de tindrer en sa parroquia ò en son terme municipal les fàbriques, del bergadà Comellas (a) Guixaró fundada l'any 1884, cal Prat en 1880, cal Cases en 1874, cal Pons en 1879, l'Ametlla de Merola en 1870,

QUADRE 2

**EDAT DELS CÒNJUGES EN EL MOMENT DE
CONTREURE MATRIMONI A LA PARRÒQUIA DE SANT
MARTÍ DE PUIG-REIG (1875-1890)**

Edat	Homes	Dones
15	-	2
16	-	3
17	-	4
18	2	25
19	4	45
20	7	48
21	10	35
22	35	51
23	39	36
24	45	23
25	46	21
26	27	15
27	30	12
28	17	5
29	13	4
30	18	9
Més de 30 anys	64	19
TOTAL	357	357

Font: Vegeu nota quadre anterior (en 17 casos d'enllaços matrimoniais no surten mencionades les edats d'ambdós contraents).

QUADRE 3

**L'ESTACIONALITAT DELS MATRIMONIS A LA PARRÒQUIA
DE SANT MARTÍ DE PUIG-REIG (1875-1892)**

Mes	Nombre de casos	%
Gener	41	9,4
Febrer	42	9,6
Març	15	3,4
Abril	39	8,9
Maig	67	15,3
Juny	35	8
Juliol	29	6,6
Agost	33	7,5
Setembre	36	8,2
Octubre	37	8,5
Novembre	39	8,9
Desembre	23	5,2
TOTAL	436	100

Font: Elaboració pròpia a partir dels registres parroquials. Llibre II de matrimonis (1852-1881) i llibre III de matrimonis (1881-1906).

Torres germans en 1900; Vidal en 1902, y Vilaseca en 1903, en qui- nes segurament treballaràn també de tres mil à quatre mil obrers entre'ls de ses Colonias, algunes d'e- lles bellíssimament muntades, y'ls de la població"⁷.

El ràpid augment poblacional no passà inadvertit a l'autoritat episcopal, qui s'apressà a enviar-hi un visitador general, el governador eclesiàstic de la diòcesi de Solsona Pere Jaume Segarra. En la seva visita pastoral, realitzada el 25 de maig de 1878, el delegat episcopal deixà anotat un seguit d'observacions per les quals instava "á los dueños de la fàbrica llamada de la Ametlla la pronta terminación de la Iglesia que se está construyendo, á fin de que la multitud de fieles allí reunidas puedan asistir cómoda y debidamente á los divinos oficios". Paral·lelament, hom no podia tolerar "que continuen enterrándose en el cementerio de la aneja de Merola los cadáveres de los que fallezcan en la espre-

sada fàbrica, ya por la gran distancia que separa los dos puntos, ya por ser el local sumamente reducido", per la qual cosa era necessària la construcció d'un nou cementiri en un indret "no muy distante de la Iglesia de la fàbrica". Com a conclusió final, el visitador eclesiàstic creia urgent la presència d'un altre capellà per tal d'assegurar correctament l'assistència espiritual i la instrucció moral: "*conviene, que los Sres. dueños de la mencionada fàbrica, cuya solicitud y cuidado por el bienestar temporal y espiritual de aquellos fieles, no podemos menos de elogiar, procuren los medios necesarios para que se destine allí otro sacerdote que sirva de auxiliar al principal*"⁸.

L'observació de la distribució estacional dels esposoris ens revela el caràcter que tenia el matrimoni davant les condicions materials de vida del darrer quart del segle XIX. La població vivia condicionada per la influència del calendari agrícola, cosa que hom

pot percebre en l'estacionalitat del ritme nupcial. Efectivament, després dels mínims de juliol-agost, en què es realitza la collita dels cereals, els matrimonis s'intensifiquen en els mesos de setembre-novembre i arriben a concentrar uns màxims en els mesos d'hivern (gener i febrer), un fet similar en àmplies zones rurals del país; paral·lelament, l'estació primaveral, especialment el mes de maig (màxim absolut), afavoria l'entrada al matrimoni de nombroses parelles. En el costat oposat, cal assenyalar el pes de les prescripcions religioses en el període "sagràt" de la Quaresma (març), mínim absolut, i l'Advent (desembre), mínim secundari (QUADRE 3). En definitiva, en tot aquest context rural hom albira una certa complementarietat de les tasques agràries amb el treball industrial i l'aparició de la figura del jornaler/obrer.

L'Ametlla de Merola. (fotografia: Guillermo León)

Colònia de Cal Pons. (fotografia: Guillermo León)

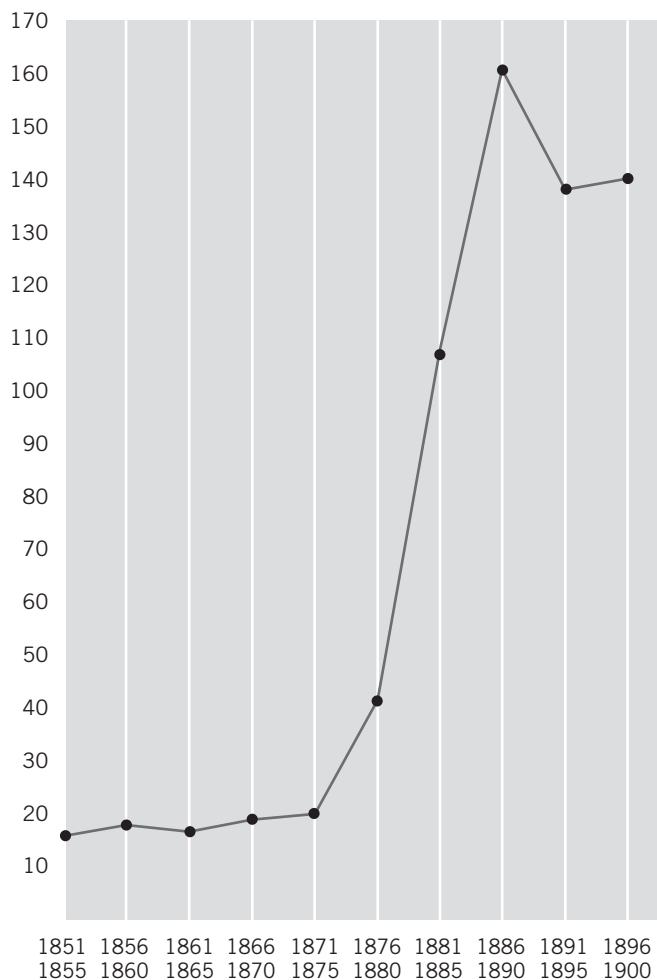

Façana de l'església de la Colònia de Cal Pons.
(fotografia: Guillermo León)

GRÀFIC 3

EVOLUCIÓ DELS NAIXEMENTS DE LA PARRÒQUIA DE SANT MARTÍ DE PUIG-REIG (1851-1900)

(en mitjanes quinquennals)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels registres parroquials. Llibre III de baptismes (1783-1851), llibre IV de baptismes (1852-1870), llibre V de baptismes (1871-1880), llibre VI de baptismes (1881-1890) i llibre VII de baptismes (1890-1900).

NOTES

1. Pablo Riera y Sans, *Diccionario geográfico, estadístico, histórico, biográfico, postal, municipal, militar, marítimo y eclesiástico de España y sus posesiones de ultramar*. Vol. VIII, ps. 500-501. Barcelona, 1885.
2. Es va començar a treballar a la fàbrica de l'Ametlla de Merola el 29 d'abril de 1874; l'any 1875 la fàbrica tenia uns tres-cents telers i vuit mil pues de filatura (Ignasi Terrades Saborit, *Les colònies industrials. Un estudi entorn del cas de l'Ametlla de Merola*. Edit. Laia, Barcelona, 1979, p. 82).

3. La fàbrica de la colònia Pons es començà a construir l'any 1875. Vers el 1880, la major part dels seus edificis més emblemàtics (la fàbrica, els habitatges dels treballadors i la torre vella) es podien trobar ja finalitzats (Rosa Serra i Ramon Viladés, *La colònia Pons de Puig-reig (1875-1987)*. Àmbit de Recerques del Berguedà/Edicions de l'Albí, 1987, p. 32).
4. La crisi del 1890 vingué anunciada, a casa nostra, per la política lliurecanvista i els estralls de la fil-loxera, fets que coincidiren amb la davallada general que, arreu d'Europa, enregistraren els preus dels productes agrícoles a causa de la nova competència dels països d'Ultramar, afavorida per la revolució dels transports, juntament amb l'augment de l'oferta europea i la saturació dels mercats. El partit conservador arribà al poder en aquest mateix any 1890 i aplicà, tot seguit, una reforma aranzelària de tipus proteccionista.
5. L'any 1855, el rector de Puig-reig, a instàncies d'un requeriment de la diòcesi de Solsona, informava als seus superiors eclesiàstics del nombre de famílies i habitants existents en el terme parroquial: unes 58 llars o famílies (398 persones) a la matriu parroquial de Sant Martí de Puig-reig, 21 famílies (124 habitants) a Santa Maria de Merola i unes altres 16 famílies (94 habitants) a Sant Sadurn de Fanollet. En total hi havia aleshores unes 95 famílies (616 habitants). Arxiu Parroquial de Puig-reig (APP). *Llibre de les Visites de Religió, com y també les consuetuds de la Parròquia y del modo que percebein los fruits lo Prior, y de les cabalies que té en tota sa Parròquia*. El nombre total d'habitants de Puig-reig es troba molt allunyat de la infravaloració demogràfica de Madoz, corresponent al decenni de 1840, el qual atorgava al terme una població de 247 persones (Pascual Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Vol. XIII. Madrid, 1849, p. 295).
6. Els màxims històrics de naixements s'enregistren durant els quatre anys consecutius de 1886 (166 baptismes anotats), 1887 (174), 1888 (160) i 1889 (158); altres màxims es concentren en els anys 1892 (157 baptismes), 1894 (156) i 1896 (167). Per contra, la davallada de 1891 (107 baptismes) s'explica per la corresponent contracció dels matrimonis l'any anterior arran de la crisi de 1890. APP. Llibres VI (1881-1890) i VII (1890-1900) de baptismes.
7. Antoni Guixé i Guixé, "La indústria tèxtil catalana: una visió històrica" (monografia premiada als Jocs Florals de Berga de 1906), text reproduït a *Quaderns de l'Àmbit de Recerques del Berguedà*, Àmbit de Recerques del Berguedà, Berga, 1992, ps. 147-157 (la citació correspon a la pàgina 155). Segons Ignasi Terrades, el mateix any 1875 a la fàbrica de l'Ametlla de Merola treballaven unes vuit-centes persones i s'havien construït unes setanta cases (*ob. cit.*, p. 82). El nombre de treballadors de la citada fàbrica es veu reduït a uns cinc-cents el 1878, segons Rosa Serra, si bé la colònia ja tenia en aquest moment unes noranta vivendes (Rosa Serra Rotés, *Colònies tèxtils de Catalunya*. Fundació Caixa Manresa-Angle Editorial, 2000, p. 166). L'aparent disparitat en la xifra dels treballadors no amaga en cap moment la realitat del creixement demogràfic al·ludit.
8. APP. *Llibre de les Visites de Religió*, ... D'altra banda, a l'expedient per a la concessió de colònia de 1875, tramitat per Mateu Serra a Governació, s'hi fa constar que, entre els anys 1872-1874, s'ha bastit "una fàbrica para hilados y tejidos de algodón con todas las demás edificaciones convenientes y adyacentes a la misma, y una gran barrada o grupo de casas para habitación de los numerosos trabajadores que aquélla necesita, y a los cuales se ha dotado del correspondiente sacerdote, maestro, médico y cirujano, y tiene en construcción... escuelas... iglesia, etc." (dades extretes de l'Arxiu Serra Feliu de Barcelona, citades per Ignasi Terrades, *ob. cit.*, p. 82).

Josep Albert Planes i Ball

Historiador